

УДК 378.016:[37.016:82]

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ МЕТОДИСТІВ ХХ СТ.

Чайка О. М.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника, висвітлених у працях методистів ХХ ст. Основну увагу зосереджено на методичних ідеях Т. і Ф. Бугайків, М. Кудряшова, О. Мазуркевича, Л. Мірошніченко, спрямованих на вдосконалення професійної діяльності вчителя. Наголошено на необхідності творчої діяльності майбутнього фахівця у процесі методичної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: творча самостійність, методичні ідеї, майбутній учитель-словесник, учені-методисти, професійна діяльність учителя.

Статья посвящена исследованию теоретических основ проблемы творческой самостоятельности будущего учителя-словесника, раскрытых в работах методистов ХХ в. Основное внимание сосредоточено на методических идеях Т. и Ф. Бугайко, Н. Кудряшева, О. Мазуркевича, Л. Мирошніченко, направленных на совершенствование профессиональной деятельности учителя. Акцентировано на необходимости творческой деятельности будущего специалиста в процессе методической подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: творческая самостоятельность, методические идеи, будущий учитель-словесник, ученые-методисты, профессиональная деятельность учителя.

The article is devoted to research of creative independence theoretical bases among future literature teachers, revealed in the 19th century methodologists' works. The critical analysis and rethinking of the methodical heritage of scientists of the past – is not only an important source of useful teaching ideas, but the basic development strategy of modern education. Therefore, the need for comprehensive analysis of the historical experience in teaching literature methodology is quite clear.

The main attention is paid to methodological ideas of T. and F. Buhaiiko, M. Kudriashov, A. Mazurkevych, L. Miroshnichenko, aimed at improving the professional teacher work. The author stresses that it is necessary for the future professionals to be creative in the course of methodological training in higher education.

The review of scientific sources indicates that the methodologists pay attention to what should be a teacher, but no unified scientific approach to the issue of the basic qualities of student-philologist. And it would ensure their readiness for creative teaching literature at school. Consequently, the problem of the future literature teacher creative independence has not been the subject of special studies. This makes it possible to draw a conclusion about its relevance and the need for further research.

Key words: creative independence, methodical ideas, future teacher of literature, researchers- methodologists, professional teacher activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку методики викладання літератури характеризується системним вивченням напрацювань відомих учених-методистів. Критичний аналіз і переосмислення методичної спадщини вчених минулого – це не лише важливе джерело корисних педагогічних ідей, а й основне підґрунтя розробки стратегії розвитку сучасної освіти. Дослідження праць, що стосуються теорії і практики формування творчого вчителя-словесника, підвищення його професійної майстерності, засвідчує: проблеми, які виникають перед навчальними закладами в рамках реформування освітньої галузі в Україні, хвилювали відомих педагогів і методистів ще від часів зародження методики викладання як науки. Тому потреба в ґрунтовному аналізі історичного досвіду методики викладання літератури цілком очевидна.

Входження України в європейський і світовий простір актуалізує одну із найважливіших проблем у гуманітарній сфері – проблему підготовки і професійного становлення вчителя-словесника, зокрема формування самостійності й підвищення рівня творчого потенціалу майбутнього спеціаліста.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші спроби комплексного вирішення цілої низки теоретико-практичних проблем методики викладання літератури здійснюють педагоги-словесники XIX – початку XX ст. (Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Данилов, М. Корф, В. Острогорський, М. Пирогов, В. Стоюнін, М. Соколов та ін.). Проте дозволимо собі констатувати, що поняття "творчість" і "самостійність" не отримують чіткого трактування в їхніх працях.

Значні зрушення у вітчизняній методиці викладання літератури відбуваються в XX ст. Серед науково-методичних джерел практично корисними для нашого дослідження є праці Т. Бугайко, Ф. Бугайка, Г. Беленького, В. Голубкова, Г. Гуковського, М. Кудряшова, О. Мазуркевича, Л. Мірошніченко, Є. Пасічника, М. Рибникової та ін., в яких закладаються основи формування педагогічної майстерності учителів-словесників.

Це визначає **мету дослідження**: проаналізувати ґенезу поглядів учених-методистів XX ст. на зміст і характер методичної творчості вчителя-словесника, на шляхи вдосконалення його педагогічної майстерності крізь призму проблеми творчої самостійності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. У XX ст. у вітчизняній методиці викладання літератури інтерес до проблеми творчої самостійної діяльності помітно зростає. Аналіз методичних посібників, монографій і статей таких науковців, як Т. і Ф. Бугайки, В. Голубков, М. Кудряшов, О. Мазуркевич, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, М. Рибникова та ін., дає змогу констатувати, що здобутки методичної науки спрямовуються на вчителя, на вдосконалення його професійної діяльності. Однак автори методичної літератури майже не розглядають питання формування необхідних і значущих умінь у процесі теоретико-практичної підготовки майбутніх учителів-словесників.

Більшість науковців цього періоду традиційно виділяють такі вміння вчителя-словесника, як уміння працювати з навчально-методичною літературою, раціонально і творчо користуватися методичними прийомами, проводити літературні експерименти над образами-персонажами, творчо поширювати художній текст, розробляти систему навчальних завдань, що ґрунтуються на характері самостійної діяльності учнів, тощо. Вчені-методисти активно обговорюють питання змісту навчальної творчості, її значення у процесі вивчення літератури як шкільного предмета.

Так, М. Рибникова звертає увагу на творчий характер методики, підкреслюючи важливість дослідницького методу вивчення літератури, який, на думку вченої, передбачає доступний для школярів самостійний розбір твору, багатогранність творчої праці вчителя й учнів, включає різні форми самодіяльності суб'єктів навчання.

В. Голубков переконливо й цілком обґрунтовано розглядає методику літератури як науку, яка "не тільки дає вчителю систему знань, а спонукає його до самостійних творчих пошуків" [2, с. 58]. У власних методичних розробках учений відстоює це твердження, наполягаючи на раціональному використанні вчителем літератури тих методів (лекційного, літературної бесіди і самостійної роботи учнів), які всебічно сприяють розвитку самодіяльності суб'єктів навчальної діяльності, активізації їхнього мислення і творчої роботи над словом.

Т. Бугайко і Ф. Бугайко в своїх працях акцентують увагу на проблемі творчого читання літератури в школі, відводячи особливу роль творчій уяві й залученню життєвих асоціацій до процесу художнього читання, а також обстоюють принцип творчої активності навчання, коли суб'єкт навчання виступає в ролі діяльного учасника педагогічного процесу, а не зображається як пасивний об'єкт впливу викладача. На основі цього принципу вони формують важливий висновок про те, що характерною рисою справжньої майстерності вчителя літератури є творча своєрідність, зокрема педагог, який пропонує учням виконання творчих робіт, має проявляти сформованість власних творчих умінь (написати рецензію, анотацію, статтю, відгук тощо). Словесник, на їхню думку, зобов'язаний уміти виконувати всі види роботи, над якими працюють його учні [1].

Т. і Ф. Бугайки намагаються довести, що "вчитель словесності формується у вузі" й саме там потрібно створити всі умови для його професійного становлення.

Вони зазначають, що поряд з літературознавчою, загальнопедагогічною та психологічною підготовкою майбутнього вчителя-словесника важливу роль відіграє також методична озброєність. "Знання стають силою тільки тоді, коли вони приведені в дію. Самих знань мало для майстра, йому потрібні ще вміння і навички" [Там само, с. 59].

Разом із тим вчені-методисти першочергову роль у навчальному процесі відводять самостійній роботі, підкреслюючи, що вона активізує розумову діяльність особистості, розвиває самостійне мислення, виховує ініціативність, наполегливість, здатність до самостійних рішень. Методисти не оперують поняттям творчої самостійності, але допускають "вищі етапи опанування вмінням самостійної праці", на яких суб'єкти навчання самі висуюють проблему, над вирішенням якої працюють без керівництва і сторонньої допомоги.

Етапною в генезі проблеми творчої самостійності вчителя-словесника є методична спадщина М. Кудряшова. Вчений-методист наголошує, що в умовах всезростаючої кількості наукової інформації слід створити такий характер навчання, який би сприяв виробленню умінь самостійно здобувати й постійно поповнювати знання, критично засвоювати навчальний матеріал. Він виділяє й науково обґрунтовує методи творчого читання, евристичної бесіди, дослідницький і репродуктивний, які, на його думку, активізують навчально-виховний процес, створюють ситуацію самостійності мислення і забезпечують розвиток творчих здібностей особистості [3].

Над вирішенням проблеми вдосконалення методів, прийомів і форм викладання літератури з метою активізації навчального процесу і поживлення методичної роботи вчителя послідовно й ефективно працює О. Мазуркевич. Він досліджує навчальний метод у невіддільній єдності з творчістю вчителя-словесника і наполягає на творчому застосуванні методів, з урахуванням специфіки предмета як мистецтва слова [5]. Вчений-методист доводить, що одним із найефективніших методів розвитку самостійного мислення, самовиявлення, творчості є "саме метод бесіди, коли на уроці створюється так звана дискусійна або проблемна ситуація" [Там само, с. 131].

Суттєвий вплив на вирішення проблеми творчої самостійності майбутнього вчителя-словесника мають погляди В. Цимбалюка. Вказуючи на важливу роль творчої діяльності у розвитку особистості, він слушно виділяє основні складові творчого процесу: активність, самостійність, новизну тощо. У посібнику для вчителів методист дає власне визначення поняття "творча діяльність": "це вищий рівень пізнавальної активності і самостійності особистості, коли вона бере участь у виробленні нових для неї знань без використання готових зразків, тобто розглядає явища з іншого боку, в новій ситуації, порівнює і зіставляє їх" [7, с. 5].

Ефективні шляхи вирішення проблеми творчої діяльності молодих спеціалістів пропонує вчитель-дослідник Ю. Львова. У книзі для вчителя "Розвивати дар творчості" [4] вона стверджує, що під час викладання циклу педагогічних дисциплін на філологічних факультетах, проведення студентської практики надзвичайно мало часу приділяється розвитку творчих шукань майбутніх словесників. Це призводить до того, що молоді спеціалісти відчують себе безпорадними у проведенні різних видів нетрадиційних уроків, позакласної роботи тощо. На допомогу студентам-філологам і вчителям дослідниця пропонує спеціальні умови: збагачення й поглиблення інтересів до творчої діяльності; розширення навчально-пізнавальних інтересів; розвиток активної позиції, сили волі та самостійності студентів, озброєння їх необхідними способами творчої роботи; поєднання загальної роботи з індивідуальним, диференційованим підходом; формування критичного ставлення до себе і до результатів своєї діяльності [Там само, с. 7].

Виділяючи умови для творчого розвитку, дослідниця намагається довести значущість для майбутніх словесників набуття професійних знань і практичних умінь, а також необхідність розвитку особистісних рис. Однак у рамках сучасних вимог до професійної підготовки вчителя-словесника запропонований перелік умов потребує творчого підходу та доопрацювання.

Новий період розвитку методики навчання літератури починається з набуттям Україною незалежності. Методичні пошуки щодо розвитку творчості й самостійності суб'єктів навчання реалізуються в ідеях Н. Волошиної, О. Куцевол, Л. Мірошниченко, Б. Степанишина, Г. Токмань та інших. Учені-методисти акцентують увагу на творчій

професійній діяльності словесника, пропонують новаторські підходи до викладання літератури.

Так, Л. Мірошніченко підкреслює, що творчу діяльність школярів може розвивати лише творчий учитель. "У кожній дитині закладені невичерпні джерела творчості, які треба розкрити й розвинути, а це зможе зробити лише той учитель, який дбає постійно про свій творчий розвиток, методичну підготовку" [6, с. 89]. За визначенням науковця, "творчість учителя-словесника – це виснажлива (якщо згадати відоме поняття "муки творчості") і радісна (творче натхнення та його здобутки) цілеспрямована діяльність, наслідком якої стане навчання й виховання всебічно розвиненої особистості" [Там само]. Великою заслугою методиста є розробка власної системи підготовки вчителя зарубіжної літератури до творчої діяльності. На її думку, лише ґрунтовна методична освіта вчителя дасть можливість вирішити проблеми шкільного курсу "Світова література".

Висновки дослідження. У результаті аналізу праць учених-методистів ХХ ст. можна зробити висновок, що творча самостійність студента має на меті не створення матеріальних чи духовних цінностей, а передбачає його всебічну підготовку до майбутньої професії, розвиток його творчих здібностей. А це спрямовує майбутнього спеціаліста на те, щоб у практичній діяльності підвищити ідейно-виховний рівень уроку літератури та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості для розвитку школярів. Тому вбачаємо за необхідне створення методичної системи розвитку творчої самостійності студентів у процесі фахової підготовки.

Література

1. Бугайко Т. Ф. Майстерність учителя-словесника / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1963. – 188 с.
2. Голубков В. В. Методика преподавания литературы / В. В. Голубков. – М. : Просвещение, 1962. – 496 с.
3. Кудряшев Н. И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы / Н. И. Кудряшев. – М. : Просвещение, 1981. – 190 с.
4. Львова Ю. Л. Развивать дар творчества / Ю. Л. Львова. – К. : Рад. шк., 1987. – 133 с.
5. Мазуркевич О. Р. Метод і творчість / О. Р. Мазуркевич. – К. : Рад. школа, 1973. – 254 с.
6. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах / Л. Мірошніченко. – К. : Ленвіт, 2000. – 240 с.
7. Цимбалюк В. І. Література і учнівська творчість : посіб. для вчителів / В. І. Цимбалюк. – К. : Рад. школа, 1985. – 104 с.